

УДК 342.7

Я. К. ТОВПЕКО,
аспірантка

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕПРИПУСТИМІСТЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджуються поняття і сутність ідентичності як самовизначення, самоідентифікації особи в якості представника певної соціальної групи в контексті прав та свобод людини і громадянина. Обґрунтовується, що сама по собі ідентичність не може бути підставою дискримінації. Акцентовується увага на важливості безпосередньої реалізації принципу поваги до ідентичності особи, протидії та запобігання маргіналізації та демонізації меншин.

Ключові слова: ідентичність, права людини, меншини, глобалізація, мультикультуралізм, плюралізм.

Товпеко Я. К. К вопросу о недопустимости дискриминации по признаку идентичности

В статье исследуются понятие и сущность идентичности как самоопределения, самоидентификации личности в качестве представителя определенной социальной группы в контексте прав и свобод человека и гражданина. Обосновывается, что сама по себе идентичность не может быть основанием для дискриминации. Акцентируется внимание на важности непосредственной реализации принципа уважения к идентичности лица, противодействия и предотвращения маргинализации и демонизации меньшинств.

Ключевые слова: идентичность, права человека, меньшинства, глобализация, мультикультурализм, плюрализм.

Tovpeko Y. To the issue of non-discrimination on the ground of identity

In the article is investigated the concept and nature of identity as self-determination, self-identification as a representative of a particular social group in the context of the rights and freedoms of man and citizen. It is proved that the identity itself cannot be a basis for discrimination. Attention is drawn to the importance of the immediate implementation of the principle of respect for the identity of the person, combating and prevention of marginalization and demonization of minorities.

Keywords: identity, human rights, minorities, globalization, multiculturalism, pluralism.

Принцип поваги до ідентичності особи, право особи жити у згоді зі своєю ідентичністю і мати гарантовану повагу до цієї ідентичності та мирне співіснування неоднорідних ідентичностей у межах одного соціуму є основою сучасної концепції прав людини. Лише право вбачається спрямованим на утвердження рівності, толерантності та поваги до честі й гідності кожного регулятором соціальної взаємодії, і є спроможним не тільки заохочувати та пропагувати мультикультуралізм, плюралізм і захист прав кожного, а й здійснити поновлення порушеного права у межах і порядку, визначеному законом. Будучи сформованим у державно організованому суспільстві як основний нормативний регулятор суспільних відносин, право передбачає природно-правову і позитивно-правову іпостасі праворозуміння. Саме з ідеї природного права,

яке є правом людини на життя і свободу виходячи із самої біологічної основи існування, й впливає вимога рівності, справедливості, недискримінації.

Дослідження феномена ідентичності у різних аспектах пов'язують з такими вченими, як: Т. Бендас, Т. Дороніна, Е. Еріксон, І. Кон, М. Кордуелл, П. Рум'янцева, Р. Столлер, Г. Тайфель, З. Фрейд, Д. Шевчук, К. Ясперс та ін. На сьогодні дана категорія є предметом досліджень філософів, політологів, соціологів, педагогів, психологів, культурологів, а також учених-правознавців. Сучасним дослідженням поняття, сутності, класифікації, структури ідентичності у контексті прав людини і протидії та запобігання дискримінації присвячено роботи таких вітчизняних учених, як: Д. Вовк, А. Кравчук, Т. Марценюк, О. Уварова, М. Ходаківський та ін.

Метою статті є дослідження поняття і сутності ідентичності як самовизначення, самоідентифікації особи в якості представника певної соціальної групи, зокрема меншин, у контексті прав та свобод людини і громадянина.

Відповідно до позиції Г. Тайфеля особистості властиве членувати будь-яку реальність, категоризувати, вшати ярлики, ідентифікувати її. Особистості здійснюють і соціальну категоризацію. Сукупність усіх соціальних ідентифікацій, що використовується особистістю при своєму самовизначенні, і називається соціальною ідентичністю¹.

Ідентичність – це набір персональних характеристик, що роблять індивіда унікальним. Ставлення та сприйняття людиною самої себе, а також усвідомлення окремих складових власної особи як природно та внутрішньо притаманних; риси, пов'язані з ідентифікацією індивіда з нормами й очікуваннями соціального середовища, в яке він занурений².

За Е. Еріксоном, мати ідентичність означає: відчувати себе незмінним незалежно від ситуації; відчувати зв'язок власної безперервності і визнання цієї безперервності іншими людьми; сприймати минуле, сьогодення і майбутнє як єдине ціле, будувати свій життєвий план, чинити опір сьогоденню на основі минулого³.

Г. Брейкуелл, Х. Теджфел і Дж. Тернер визначають ідентичність як когнітивну систему, яка виконує роль регуляції поведінки; має дві підсистеми: лінгвістичну (самовизначення у термінах фізичних, інтелектуальних, етичних) і соціальну (належність до раси, статі, національності тощо)⁴.

Досліджуючи питання ідентичності, З. Фрейд використовував поняття «ідентифікація» для аналізу групових явищ. «Ідентифікація» дала змогу Фрейді описати механізм формування приязні щодо членів «своєї» групи та неприязні щодо членів «чужих» груп. За Фрейдом, ворожість «чужих» є зворотним боком згуртованості «своїх»: й групова ворожість, й інгрупова згуртованість невикорінні⁵.

Отже, за узагальненням Н. О. Копилової, ідентичність є основою самовизначення людини як усвідомлення особистістю своєї належності до тієї або іншої соціально-особистісної позиції або групи⁶.

Як синонім терміна «ідентичність» застосовується поняття «самоідентичність», що розглядається як тотожність «Я» у часі та просторі, яке стійко пере-

живається та передбачає автентичність самосприймання, високий рівень інтеграції часткових динамічних і суперечливих образів «Я» в єдину систему, завдяки чому оформлюється і зберігається стійке, узагальнене і цілісне індивідуально особистісне самовизначення, що підтримується і поділяється спільністю значущих інших. Співвідношення ідентичності та ідентифікації може бути схарактеризоване таким чином, що розвиток ідентичності полягає у синтезі ідентифікацій. При цьому ідентифікації з малими та великими соціальними спільнотами відбуваються пізніше, ніж ідентифікації з окремими людьми, й також інтегруються у систему ідентичності⁷.

Виділяють різні види ідентичності: вікову, гендерну, етнічну, національну, професійну, релігійну, статеву, сексуальну тощо.

Варто зазначити, проблема ідентичності є питанням не лише філософії, психології, культурології, а й політики та права. Ідентичність меншин постає сьогодні, зокрема, як політико-правова проблема. Як пояснює Д. Шевчук, це пов'язано із загальним явищем політизації ідентичності, що призводить до своєрідної ревізії сучасної демократії та лібералізму під кутом того, чи допускають вони плюралізм. Політизація ідентичності полягає у появі різноманітних соціальних груп, які наполягають на відмінності власної ідентичності й зумовлюють зміни в політичному житті. Занепокоєння власною ідентичністю серед меншин пов'язане з потребою співвіднесення ідентичності певної соціальної групи із глобальними процесами⁸. Так, історія і сучасність свідчать, що різноманітні меншини (національні, релігійні, етнічні та ін.) мають значний вплив на політику, починаючи брати дедалі активнішу участь у політичному й соціальному житті та наполягаючи на співмірності власної ідентичності з ідентичністю більшості⁹.

Таким чином, певною мірою поточний стан розробки і ефективності правових гарантій захисту меншин від дискримінації і їх вільний доступ до активної участі в політичному житті держави є показником стану дотримання прав людини і демократичності в державі в цілому.

Як зазначає І. О. Кресіна, сучасні глобалізаційні процеси посилюють фрагментацію і локалізацію світу, етнополітичну суверенізацію та культурну сегментацію, що ставить на порядок денний питання про мультикультуралізм сучасного суспільства і толерантність як мистецтво жити разом, поважати іншу думку, іншу мову, іншу релігію, інші традиції тощо¹⁰.

Повага до прав і свобод людини, рівність та плюралізм є найвищими критеріями розвиненості людської цивілізації. При цьому рівень сприяння захисту і реалізації захисту саме вразливих верств населення є найкращим показником реального здійснення принципів непорушності й гарантованості прав та свобод людини і громадянина, ступеню захищеності прав громадян у цілому, а також толерантності суспільства. Важливо відмітити, що меншини, будучи соціальними групами з відмінною ідентичністю, не вимагають надання їм окремих нових прав, а наголошують на проблемі дискримінації, закликаючи до реального втілення принципу рівності, декларованого як актами з прав людини міжнародного значення, так і конституціями держав світу, у тому числі Конституцією України.

Процес сприйняття конкретним соціумом інших ідентичностей і меншин та визнання їх права на існування, що супроводжується формуванням і удосконаленням певного обсягу антидискримінаційного законодавства держави, може супроводжуватись пошуком нового співвідношення права і моралі та загостренням відповідних протиріч.

Так, наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. держави вступили у новий етап розвитку, який характеризується глибинними змінами всіх сторін людського буття. У світовій науці ці процеси описуються як глобалізація, формування постіндустріального світу, інформаційного суспільства, як перехід на ноєферний шлях розвитку. При цьому глобалізація в культурній сфері відображає два крайні суперечливі процеси: з однієї сторони, вона відкриває більш широкий доступ до цінностей різноманітних культур, сприяє їх взаємозбагаченню, а з другого – глобалізація сприяє уніфікації культурного і духовного. Глобалізація не тільки відкрила нові горизонти для розвитку людства, а й загострила невіршені раніше соціальні суперечності, принесла світові нові виклики¹¹.

Як відмічає Н. О. Копилова, протягом людської історії головним механізмом опори та регулювання усіх сфер людського життя, в тому числі в питанні ідентичності, був механізм традиції. Однак зі зміною культурної ситуації традиція поступово перестає бути безумовною опорою для культури й основним інструментом регулювання людської діяльності. На тлі цього відбувається криза людської ідентичності, що раніше вважалася чимось «природним», закладеним від народження¹². В умовах глобалізації сучасній культурі притаманне розмивання меж, зокрема, наприклад, канони фемінності й маскулінності вже не є чимось непорушним і універсальним, що призводить до необхідності здійснення особистістю свого вибору щодо власної ідентичності та її репрезентації¹³.

Таким чином, з зазначеного вище доходимо висновку, що сучасна культура характеризується активізацією процесу пошуку своєї ідентичності, тенденцією мультикультуралізму, а також активізацією рухів меншин проти дискримінації та соціального виключення.

Втім, підкреслюючи необхідність пошуку компромісу між закріпленням на законодавчому рівні прав нового покоління та мораллю, С. В. Росоха наголошує, що гармонійне застосування норм релігії, моралі та права є гарантією встановлення позитивної поведінки особи, оскільки права людини, ураховуючи традиційні цінності суспільства, релігійні й моральні переконання, повинні бути універсальною нормою для кожного члена людського співтовариства¹⁴.

Щодо даного питання ми погоджуємось із позицією О. М. Калетник, відповідно до якої відзначається, що оптимальне поєднання етичного і юридичного завжди було складною проблемою в усіх правових системах. І, як свідчить досвід, ідеальної гармонії тут очікувати складно – суперечності неминуче зберігаються, виникають нові, поглиблюються старі. Їх можна якоюсь мірою зменшити, послабити, гармонізувати, але не подолати повністю¹⁵. Підкреслимо, що моральні переконання не є абсолютною константою і різняться в кожному конкретному соціумі і навіть залежно від цінностей різних

прошарків у межах одного соціуму. При цьому мораль як регулятор всіх членів суспільства і соціальних груп є за своїм характером історично мінливою категорією, яка з часом може підлягати змінам в одному і тому ж суспільстві. Так, прийняття меншин у різних суспільствах було і залишається різним.

Традиція, як і мораль, не є уніфікованою, жодне суспільство не можна назвати виразником якогось одного вичерпного набору цінностей, який би поділяли всі суб'єкти цього суспільства і який би охоплював усі суспільні сфери. Суспільства дотримуються різноманітних традицій, які відображають різні цінності всередині цього суспільства, з одного боку, виражаючи переконання більшості, з другого – погляди меншин та маргіналізованих соціальних груп. Сама по собі концепція прав людини є новітньою для людства, а тому уявлення про традиції потребують детального аналізу та вивчення, та в будь-якому випадку не можуть бути підставою для гальмування становлення та реалізації ідеї прав людини. Зміст прав людини слід визначати не за допомогою традиції, релігії чи моралі, а згідно з нормами національного права, складовими є в тому числі міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Міжнародні договори встановлюють обов'язковий «мінімум», який мають гарантувати держави, що ратифікували відповідний договір¹⁶.

Зі змісту всіх основних актів з прав людини міжнародного значення, підтриманих Україною, випливає, що сама по собі ідентичність не може бути підставою дискримінації. Як підкреслює Д. М. Шевчук, проблема реалізації політичної ідентичності повинна вирішуватись у такий спосіб, щоб представники меншин мали можливість бути Іншими у суспільстві. Крім того, треба її реалізувати так, щоб «бути Іншим» стало основою не для ксенофобії, а для ксенології, коли ця «Іншість» не експлуатується більшістю¹⁷.

Проте незважаючи на проголошений Україною курс на демократію і законодавче закріплення положень, що гарантують рівність усіх людей у їх гідності та правах, сучасні тенденції демократизації та мультикультуралізму і ряд реформ, спрямованих на реалізацію принципу рівності як обов'язкової умови успішного функціонування сучасної демократії, на жаль, наша держава так і не розробила ефективного механізму реалізації прав людини. Зокрема, державна політика в сфері рівності й гендерної рівноправності має декларативний характер, вона не націлена на реалізацію в житті. Більше того, відбувається поворот у державній політиці – від визнання норм рівності до їх замовчування. Очевидно також, що формальні інститути рівноправності не узгоджуються з неформальними правилами поведінки представників державної влади – і законодавчої, і виконавчої¹⁸.

Отже, безпосередня реалізація принципу поваги до ідентичності особи, протидія та запобігання маргіналізації та демонізації меншин, а також мирне співіснування меншин і більшості в межах єдиного соціуму сприятиме вшануванню прав і свобод людини й громадянина та є об'єктивно важливим завданням держави і сучасного українського суспільства. Розбудова демократії та правової держави є неможливими без утвердження рівності, толерантності та поваги до честі та гідності кожного.

1. *Чернієнко В. О.* Актуальні проблеми теорії ідентичності соціального суб'єкта / В. О. Чернієнко, О. В. Чернієнко // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 3. – С. 24. 2. *Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи / упорядкув. О. Войтенко.* – К. : ТОВ «Майстер книг», 2013. – С. 19. 3. *Васильєва Г. В.* Психологія гомосексуальної ідентичності / Г. В. Васильєва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Т. 2. – Вип. 10. – С. 56. 4. Там само, С. 57. 5. *Чернієнко В. О.* Актуальні проблеми теорії ідентичності соціального суб'єкта / В. О. Чернієнко, О. В. Чернієнко // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 3. – С. 21. 6. *Копилова Н. О.* Міфологема андрогінності: від архаїчної традиції до постгендерної ідентичності / Н. О. Копилова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Ч. 1. – С. 35. 7. *Кубриченко Т. В.* Ідентичність особистості у гендерному вимірі / Т. В. Кубриченко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2012. – Вип. 2. – С. 325. 8. *Шевчук Д. М.* Політика ідентичності як проблема сучасної політичної філософії / Д. Шевчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Культурологія. – 2014. – Вип. 15. – С. 309. 9. Там само, С. 308. 10. *Кресіна І. О.* До питання про прояви дискримінації на расовому та етнічному ґрунті / І. О. Кресіна // Політичний менеджмент. – 2007. – № 4. – С. 31. 11. *Мельник В. В.* Глобалізація в культурній сфері: теоретико-методологічний аналіз / В. В. Мельник // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Вип. 43. – С. 90. 12. *Копилова Н. О.* Міфологема андрогінності: від архаїчної традиції до постгендерної ідентичності / Н. О. Копилова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 35. 13. Там само, С. 42. 14. *Росоха С. В.* Права людини: сучасні концептуальні підходи / С. В. Росоха // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 72. 15. *Калетник О. М.* Теоретико-правовий аналіз відмінностей права і моралі / О. М. Калетник // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 54. 16. *ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання / за ред. Г. Ярманової.* – К. : Громадська організація «Інсайт», 2012. – С. 24-25. 17. *Шевчук Д. М.* Політика ідентичності як проблема сучасної політичної філософії / Д. Шевчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Культурологія. – 2014. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 310. 18. *Власова Т. І.* Гендер та влада в сучасному політичному дискурсі України / Т. І. Власова // Українознавчий альманах. – 2011. – Вип. 6. – С. 74.

***Товпеко Y.* To the issue of non-discrimination on the ground of identity**

In the article is investigated the concept and nature of identity as self-determination, self-identification as a representative of a particular social group in the context of the rights and freedoms of man and citizen. It is proved that the identity itself cannot be a basis for discrimination. Attention is drawn to the importance of the immediate implementation of the principle of respect for the identity of the person, combating and prevention of marginalization and demonization of minorities.

The principle of respect for the identity of the person, the right of each person to live in harmony with their identity, the guaranteed respect for the identity and this peaceful co-existence of heterogeneous identities within a society is the basis for the modern concept of human rights. Only the law is an effective tool designed to promote equality, tolerance and respect for honor and dignity and the regulator of social interaction, which has been able not only to encourage and promote multiculturalism, pluralism and protect the rights of everyone, but also make redress within and manner specified by law.

It is important to note that the modern culture is characterized by the intensification of the process finding the identity, multiculturalism trend and the increasing movements of minorities against discrimination and social exclusion. However, the process of perception of other

identities and minorities by particular society and recognition of their right to exist, accompanied by the formation and improvement of a certain amount of anti-discrimination legislation of the state, is accompanied by the search for a new relationship between law and morality and the respective aggravation of contradictions.

The respect for human rights and freedoms, equality and pluralism are the highest criteria of development of the human civilization. The level of promotion of the protection and realization of defense of vulnerable social groups is the best indicator of the actual implementation of the principles of inviolability and security of the rights and freedoms of man and citizen, the degree of tolerance and protection of citizens' rights in general in the state. It is important to note that minorities as social groups with distinctive identities do not require giving them any new rights but to emphasize the problem of discrimination, calling for the real implementation of the principle of equality, declared by international acts on human rights of international importance, and the constitutions of states, including the Constitution of Ukraine.

An immediate implementation of the principle of respect for the identity of the person, counteraction and prevention of marginalization and demonization of minorities and the peaceful coexistence of majorities and minorities within a single society contribute to honoring the rights and freedoms of man and citizen and is objectively an important task of the state and the Ukrainian society. Strengthening democracy and the rule of law would be impossible without the establishment of equality, tolerance and respect for the dignity of each.

Keywords: *identity, human rights, minorities, globalization, multiculturalism, pluralism.*